

קו ב ין ש פ ת י כ ה ן

תוספות מזון ממקור לא כשר (ב)⁸¹

מאמר שני פסול ופגם מאכילה

במאמר זה נדון אם אפשר להתיר תוספות מזון אלו, כיוון שבתוך תהליך ההפקה נפסלים החומרים האסורים מאכילה, וכידוע, אוכל שנפסל מאכילת כלב אין בו עוד איסור.

א. נותן טעם לפגם

איתא בשולחן – ערוך (יורה דעה סימן ק"ג סעיף א):

"כל דבר שטעמו פגום אינו אוסר תערובתו".

וביאר בט"ז (ס"ק א):

"דילפינן לה (במסכת עבודה זרה דף ס"ז ע"ב) מגר, דכתיב: 'לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה' (דברים פרק י"ד פסוק כ"א). נבילה הראויה לגר קרויה נבילה, ושאינה ראויה לגר אינה קרויה נבילה. ומשום הכי כל שהאיסור בתערובות הרוב, והחיתר מועט, הוה כאילו הוא (האיסור) בפני עצמו, ואין לו חיתר עד שיהא ניפגם לגמרי כנבילה שאינה ראויה לאכילה. אבל כל שנאסר מחמת תערובות איסור, הן באיסור שיש בו ממש ובטל ברוב חיתר, הן באיסור שאינו ממש אלא נותן טעם אף שאין רוב יתר, די לו אם יהיה נפגם קצת אותו התערובת דהא לא נהנה מהתערובות שום טעם".

ביאור דברי הט"ז הוא, שנותן טעם לפגם אינו חשוב אוכל, אם כל תפקידו בתערובת הוא נתינת טעם. כיוון שהוא פוגם את התערובת, אין בו שום תועלת, והרי הוא כמי שאינו. לכן, אין צורך שיהיה האיסור פגום לחלוטין מאכילת אדם, אלא דיו שאינו משביח את התערובת. אבל אם האיסור הוא גדול בכמותו ונימצא שיש לו ערך תזונתי ניכר, כיוון שמגדיל בצורה ניכרת את נפח המזון שבתערובת, אי אפשר להתירו אלא אם כן ניפסל מאכילה לחלוטין. והדבר הנלמד מן הפסוק שהבאנו הוא, שלא כל דבר שמקורו במאכל אסור אמנם נאסר באיסורי מאכלות, אלא אם כן יש לו חשיבות אוכל בעיני אנשים. באומרנו "חשיבות אוכל" כוונתנו להחשבתו והגדרתו כאוכל.

האסור נמצא בכמות חשובה בתערובת, יש לו חשיבות אוכל מצד עצם כמותו ונפחו, ולכן אם אינו ראוי לאכילה, הרי איבד את חשיבותו והגדרתו כאוכל. בשני המקרים, פקע שם אוכל מן הדבר האסור, והריחו נידון כעצים וכאבנים שאין בהם איסור אכילה כלל.

ב. איסור הנאכל שלא בדרך הנאתו

⁸¹ נדפס בדף הקשר של ישיבת 'הר עציון', התשנ"ב.

קובץ שפתי כהן

איתא בפסחים (דף כ"ד ע"ב):

"אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא דרך אכילתן (רש"י: אלא אם כן אכלן דרך אכילתן). למעוטי מאי? – אמר רב שימי בר אשי: למעוטי שאם אכל חלב חי – שפטור (רש"י: חלב אין דרך הנאתו אלא בהבערה, ולמשוח עורות, ולא לרפואה, וכל שכן אוכל חלב חי). אמר רבי זירא אף אנן נמי תנינן אין סופגין את הארבעין משום ערלה (רש"י: גבי משקין קאי, במסכת תרומות, וקאמר דאין כל מי פירות קרוין משקין אלא אלו בלבד), אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד (רש"י: אין סופגין את הארבעים על שום מי פירות של ערלה, משום דבכולהו שלא כדרך הנאתן הוא אלא אלו). ואילו מתותים תאנים ורימונים לא. מאי טעמא, לאו משום דלא קאכיל להו דרך הנאתן? אמר ליה אבוי בשלמא אי אשמעינן בפרי גופא (רש"י: דאי אכיל שלא כדרכו, כגון שבישל אגוזין או אפרסקין ואכלן, ואשמעינן דלא מחייב, דלא באכיל ליה דרך הנאתו, שפיר (רש"י: שמעינן מינה דאין לוקין אלא כדרך אכילתן, אבל השתא טעמא דפטור משום לאו פרי אכל). אלא הכא משום דזיעה בעלמא הוא."

עוד איתא שם, שאמר אבוי שהכל מודים בכלאי הכרם שלוקין עליהן אפילו שלא כדרך הנאתן. מאי טעמא, משום דלא כתיב בהו אכילה (איסורו לא נכתב בלשון אכילה אלא בלשון "פן תקדש המלאה"). כמו כן מסיקה הגמרא שם (דף כ"ה ע"א), שגם על בשר בחלב לוקין שלא כדרך הנאתו, משום שגם הוא לא נאסר בתורה בלשון אכילה.

בפשטות מתבארת כוונת הגמרא על פי דברי התוספות בבכורות (דף כ"ה ע"א, ד"ה אמר ריש לקיש) שבכל איסורי התורה המוגדרים בפעולה מסוימת (כמו: 'לא תגוז בכור צאנך' הנזכר שם) אסורה דווקא אותה פעולה ממש כדרכה (ובהקשר ההוא – גיזה כדרכה במספריים). אבל אם נעשתה הפעולה שלא כדרכה הכתובה בתורה (למשל, אם תלש צמר מן הבכור, ולא גזוז), אין כאן איסור תורה כלל. יוצאים מכלל זה הם איסורי שבת שיש להם תולדות. לפיכך פעולה הדומה למלאכה שהיתה במשכן, אף שאינה זהה לה, מכל מקום אסורה משום תולדה.

על פי זה, כל מקום שנאסרה אכילה בתורה בלשון זו, המגדירה פעולת אכילה כדרכה, נתמעטה אכילה שאינה כדרך אכילה רגילה. אכילה רגילה היא מה שנחשב בגמרא לדרך אכילתו, או דרך הנאתו, למעט אכילת חלב חי או אכילת מיצי פירות, שאין דרך לסחטם, אלא לאוכלם כמו שהם, או אכילת פירות מבושלים, כמו שביאר רש"י. מאידך, במקום שאכילת האיסור לא נאסרה בלשון זו של איסור אכילה, אלא בלשון אחרת, אין מקור לומר שדווקא אכילה כדרכה נאסרה, כיוון שלא הוגדרה באיסור זה פעולה מסוימת שדווקא היא האסורה. ממילא בכלאי הכרם ובבשר בחלב, שלא נאסרה באיסורם לשון אכילה, אין להתיר אכילה שלא כדרכה.

נמצאנו למדים, שאין אכילה שלא כדרכה הופכת את המאכל לדבר המותר באכילה, ממש כשם שאין תלישת צמר הבכור הופכתו לצמר המותר בגיזיה. אלא שאכילה שכזו לא נאסרה – כפעולה – מן התורה. ובה נחלקו רבי זירא ואבוי לגבי מיצי פירות של ערלה: לדעת רבי זירא, שתיית מיצי פירות שכאלה אינה אכילה (או שתייה), כיוון שאין

קוּבֵן שֵׁפֵתֵי כְּהֵן

דרך ליהנות מפירות אלה בדרך שתייה. ואילו אב"י השיב, שניתן לומר שמייצים אלה הותרו בעצמותם כיוון שאין הם פרי, אלא "זיעה בעלמא" – תוצר חסר כל חשיבות שהופק מן הפרי, והוא מותר מצד עצמו, ולא מצד פעולת שתייתו.

ג. החילוק בין שלא כדרך הנאתו לבין נותן טעם לפגם

והנה ב"כרתי ופלתי" (סימן ק"ד) כתב, שבבשר בחלב, כשם שלוקה עליו שלא כדרך הנאתו, כפי שנתבאר, כך לוקה עליו גם בנותן טעם לפגם. וחלק עליו ב"חוות דעת", ומען שנבילה שאינה ראויה לגר (שהיא מקור דין נותן טעם לפגם), ושלא כדרך הנאתו הם שני עניינים נפרדים, ונלמדים משני מקורות שונים. אם עירב באיסור האכילה דבר מר או שאכלו רותח, או שאכל דבר שדרכו לאכול מבושל כשהוא חי, הרי אכל את האיסור שלא כדרך אכילתו, ולכן אינו לוקה עליו (חוץ מאשר אם האיסור הוא בשר בחלב, כנאמר ברמב"ם, הלכות מאכלות אסורות פרק י"ד הלכה י"א). וכתב ב"חוות דעת", שוודאי הוא שאם יבשל את האיסור החי, או שיקרר את הרותח, או שירחיק את הדבר המר מן התערובת, יחזור הדבר לאיסורו, והאוכלו יתחייב עליו מן התורה. לפי מה שביארנו למעלה, מובן דבר זה היטב, כיוון שעל פי היתר זה לא הותר המאכל, אלא אכילה שכוון אינה נחשבת כפעולת אכילה האסורה מן התורה. כאשר יחזור ויאכל את המאכל כדרכו, הרי עבר על איסור תורה, ואין כאן שום צד היתר. לעומת זאת כאשר נסרח גוף האיסור פקע ממנו שם איסור מכל וכל, והותר החפץ. ולכן אפילו יחזור ויתקנו בתבלינים עד שיהא דרך לאכלו, אין בו איסור תורה, כיוון שהמאכל כבר הפך לנבילה שאינה ראויה לגר, והותר מצד עצמו, ולא מצד שאין אכילתו כדרך אכילה. לכן גם בבשר בחלב ובכלאי הכרם, למרות שלא נאמרה בהם לשון אכילה, ונאסרה כל אכילה בהם, אף שלא כדרך אכילה והנאה, מכל מקום הותרו כאשר נסרחו ונפסלו מאכילה.

ד. מתי נחשב האיסור כנסרחה ונפסל מאכילה

כאן צריך להגדיר את ההיבט המעשי של החילוק העקרוני שקבע ה"חוות דעת", בין נסרחה האיסור בעצמו, לבין עירב בו דבר מר, שכן חילוק זה חיוני לקביעת דינן של תוספות מזון ממקור לא כשר שבמהלך הייצור נפסלו מאכילה, אבל במאכל המוגמר וודאי שהם תורמים תרומה של אוכל ממש.

לכאורה החילוק הוא בין אוכל שנסרחה מעצמו, בתהליך טבעי של ריקבון, לבין אוכל שנפסל מאכילה בגלל תוספת שנוספה בו. אבל לפי זה, כיצד נגדיר דבר חי, שדרכו להיאכל מבושל, הרי איסורו אינו מחמת תערובת חיצונית. יתר על כן, מה ההבדל אם החמרים הפוסלים את המזון מאכילה נוצרו בו בעצמו, כגון תהליך של תסיסה וריקבון, או שהוספו אותם חומרים עצמם מבחוץ. האם בשר שיקבל טעם רקוב על ידי תוספת מבחוץ, יחשב כנבילה שאינה ראויה לגר?!

מסתבר, שהחילוק הוא מצד אחר לגמרי, וכדי להבינו נסקור כמה דוגמאות:

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כֹהֵן

1. מזון רותח, שכעת אי אפשר לאכול, ברור שעומד הוא לאכילה, כיוון שאם נניחנו כמות שהוא ייעשה מעצמו ראוי לאכילה. כל אדם מצפה שמאכל רותח זה ייעשה ראוי לאכילה.

2. מזון שדרכו להיאכל מבושל, וכעת הוא חי גם מזון זה עומד לאכילה, מצד צפיותיהם של האנשים. מזון חי אינו נחשב כ"לא אוכל" אלא כאוכל ממש, שצריך לעשות בו פעולה מקובלת ורגילה לגמרי של בישול. המשותף לשתי הדוגמאות הוא הציפיות של האנשים ממזון זה, והחשבתו על ידיהם כאוכל.

3. דוגמא שהביא ה"חוות דעת" עצמו: שמרים שאינם ראויים לאכילה כלל בפני עצמם. גם הם אינם נחשבים שאינם אוכל, כיוון שראויים לחמץ בהם עיסה. הרי לנו, שגם כאן אנשים מגדירים אותם כמשמשים למאכל, וזו הציפייה של האנשים מן השמרים. ביותר מתחזור דבר זה לפי מה שכתב האחיעזר (יו"ד תשובה י"א), שבצק שהתעפש מעצמו, ללא כוונה, ובעליו החליטו בדיעבד שהוא ראוי לשמרים, אינו אסור, כיוון שהתעפש ונפסל מאכילה. ורק אם הכינו בכוונה את הצק להתעפש, לצורך שמרים הוא נאסר. עניין זה מתבאר היטב לאור מבחן הציפיות: בצק שהתעפש מעצמו הותר רגע אחד, ושוב לא נאסר, מאחר שהוגדר כפסול וכלא יצליח עוד, שכן נועד כמו שהוא לאכילה, לאחר אפיה. אבל אם מראש הוכן להחמיץ עיסה, בודאי שמבחינת הציפיות ממנו הוא נחשב לאוכל.

שאלה שנשאל מורי זקני הגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל ב"אגרות משה" (יו"ד חלק ב' סימן כ"ג), אם מותר לעשות ג'למין מעורות שעיבדו אותם הבורסקאים מלעשות מהם נעליים. מסקנתו היא, שבעורות האסורים רק מדרבנן (להוציא עור חזיר וכדומה, האסור מן התורה משום שהוא כבשר), מותר, כיוון שעייבודן מפקיע מהן שם אוכל. גם כאן ברור שהציפיות מעורר כזה הוא שייהפך לנעליים, ולא שיהיה אוכל, ולכן הותר באכילה בעודו עור לנעליים, ולא חזר לאיסורו כשנעשה ג'למין.

ה. אם אפשר להתיר תוספות מזון ממקור לא – כשר כשנפסלו לאכילה בתהליך הייצור

לפי מה שביארנו, מזון שנפסל לאכילה, וחזר והוכשר לאכילה, אם בתערובת, ואם בדרך אחרת, הותר רק אם הציפיות שהיו לאנשים ממנו, לא היו שיעשה לאוכל. אבל אם נפסל המזון לאכילה, בכל דרך שהיא, תוך כדי הפיכתו לתוספת למזון, או מתוך כוונה להפכו לתוספת מזון, בודאי שהוא מותר כאשר אינו ראוי לאכילה. אבל היתר זה הוא רק משום שאין אכילתו אכילה כדרכה, ולכן יהיה אסור בבשר בחלב ובכלאי הכרם. כמו כן יהיה אסור כאשר יחזור ויתערב במזון, ושוב יתרום בו תרומה חיובית מבחינת חשיבות המזון לאכילה, ואי אפשר להתירו מדין נבלה שאינה ראויה לגר.